

METODOLOGIA DE EVALUARE A EXCLUZIUNII SOCIALE ÎN ȚĂRILE EUROPENE

**Tatiana GUTIUM,
Doctor în Economie,
INCE, Moldova**

<https://orcid.org/0000-0002-8884-3269>, gutium.tatiana1@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cecg.IV.2022.16.8>

Summary

Social exclusion in European countries is a real problem. It directly affects human rights, brings high costs to society, and hinders the realization of the human potential of vulnerable groups and sustainable economic growth. There are different forms of exclusion a person: economic, cultural, and social exclusion. In addition, there are many structural reasons for exclusion from society that are unrelated to a person's personal choice, and there are also different degrees of social exclusion. Economic inequality is primarily related to differences in the income generated through paid employment, social transfers, and other household income. And secondly, there are differences in access to social services (education, healthcare). The main subject of the study is the methodology for assessing social exclusion. The main goal is the analysis of social exclusion indicators and calculation methods in the context of adapting the indicators used in European countries for the Republic of Moldova. General scientific methods were used to achieve the purpose of the research: scientific abstraction, induction, deduction, analysis, synthesis, positive and normative analysis, and comparative analysis. The most common indicators used in European countries to assess social exclusion are AROPE and Laeken. In the case of the Republic of Moldova, it is necessary to use the AROPE index, and it is rational to use the social inclusion index built based on self-assessments by the population of their protection from various dangers and threats.

Keywords: *social exclusion, social inclusion, social integration, AROPE, social exclusion index.*

JEL: *B41, I32, Z13.*

UDC: *316.344.7*

Introducere. Una din cele mai acute probleme sociale în lume este excluziunea socială. În țările europene, există un decalaj semnificativ în furnizarea de resurse diferitor grupe ale populației, ceea ce cauzează polarizarea societății. Indivizii din grupele vulnerabile sunt comparativ săraci, deoarece nu au acces la resurse, și sunt marginalizați social (Gutium, 2020). Relevanța cercetării poate fi argumentată prin faptul că excluziunea grupelor social vulnerabile ale populației duce la limitarea utilizării potențialului resurselor disponibile, la reducerea posibilităților de producție, și reprezintă o barieră în dezvoltarea socio-economică a statului.

Obiectul de cercetare este excluziunea socială, iar scopul principal – analiza critică a indicatorilor excluziunii sociale și a metodelor de calcul în contextul identificării celui potrivit la estimarea excluziunii în cazul Republicii Moldova.

Gradul de abordare a temei în literatura științifică. Paradigma excluziunii sociale este relativ insuficient studiată și conceptualizată. În cadrul comunității academice nu există consens cu privire la definirea conceptului. Opiniile savanților diferă privind factorii și condițiile care contribuie la apariția excluziunii și izolării. Excluziunea socială a fost elucidată în lucrările savanților de talie mondială R. Lenoir (1974), P. Townsend (1993), G. Rodgers (1995), A. Sen (2000), A. Power, J. Wilson (2000), M. Althoff et al. (2001), D. Gallie, S. Paugam (2004), M. Daly (2006), R. Levitas, et al. (2007), etc.

Majoritatea savanților studiază excluziunea socială sub aspect economic al nivelului veniturilor, șomajului (Gallie et al., 2003; Gordon et al., 2000). Cu toate acestea, aspectul social și cultural este la fel relevant. Excluderea este cauzată nu numai de sărăcie, ci și de privațiuni multiple, inclusiv privarea de nevoi sociale și culturale de bază.

Metodologia cercetării. Pentru atingerea scopului cercetării au fost utilizate metode generale de cercetare științifică: metoda abstracției științifice, inducția și deducția, analiza pozitivă și normativă, analiza și sinteza, analiza comparativă.

Delimitări conceptuale a excluziunii sociale. În viziunea Duncan Gallie și Serge Paugam, teoria excluziunii sociale explică marginalizarea pieței muncii, iar șomajul este cauzat de deficitul motivațional, care la rândul său este generat de sistemul de prestații sociale (Gallie & Paugam, 2004). În opinia autorului, dacă individul este asigurat de stat cu resurse financiare, care îi permit să ducă o viață relativ decentă, și mărimea prestației de șomaj este aproximativ egală cu venitul disponibil, pe care îl poate obține în câmpul muncii după achitarea tuturor impozitelor, atunci persoana va alege șomajul (Gutium, 2020). În altă lucrare, Gallie et al. descriu cercul vicios dintre șomaj, sărăcie și excluziunea socială. Când persoana devine șomer, inițial scade nivelul de trai, accesul la resurse devine limitat, și ca rezultat crește perioada șomajului și probabilitatea izolării sociale (Gallie et al., 2003).

Excluziunea socială are tangențe cu sărăcia. Aceste concepte sunt studiate din punct de vedere al vulnerabilității. A. Coudouel și J. Hentschel consideră că „vulnerabilitatea este un concept larg, care acoperă nu numai vulnerabilitatea veniturilor, dar și riscurile, precum cele legate de sănătate, educație, etc., și este rezultatul excluziunii sociale” (Coudouel & Hentschel, 2000).

A. Giddens denotă că excluziunea socială reprezintă mecanismul care separă unele grupe de populație de principalul flux social. În calitate de dovadă a acestei afirmații, savantul aduce următoarele argumente: vulnerabilitatea socială este pierderea conexiunii unei persoane cu restul societății, și în acest caz are loc excluziunea socială. A. Giddens consideră că în societatea modernă există două forme de excluziune socială. Prima formă, „excluderea voluntară”, este specifică elitei, care sa autoizolat, și este situată în vârful ierarhiei sociale. La alt pol se află a doua formă „victimele structurii”, și este rezultatul schimbărilor structurale și

culturale din societate. Spre deosebire de prima formă, anume a doua formă a excluziunii sociale reprezintă un pericol pentru dezvoltarea sustenabilă a societății (Giddens, 1998). Viziunea a lui Anthony Giddens este împărtășită de Margarita Astoyants, care denotă că respingerea este sinonimul excluziunii.

Excluziunea socială afectează sănătatea fizică și psihologică a individului, include o gamă largă de probleme pe care le întâmpină persoana în viața cotidiană, care pot avea consecințe ample în viitor (Gutium, 2021b). Perioada și gradul excluziunii diferă de la caz la caz. Izolarea poate fi temporară sau de lungă durată. În plus, există diferite tipuri și cazuri de excluziune. În *Tabelul 1* sunt prezentate diverse definiții, unele din ele, cum ar fi cele elaborate de Ruth Levitas, Aadne Aasland & Tone Fløtten, enumeră categoriile izolării. Cu cât individul se încadrează în mai multe categorii, cu atât gradul excluziunii va fi mai mare.

Tabelul 1. Sinteza definiției „excluziunea socială” abordată în literatura de specialitate

Autorul	Definiția excluziunii sociale
Katherine Duffy, 1995	Excluziunea socială este un concept mai larg decât sărăcia, reflectă: 1) nivelul scăzut de bunăstare materială; 2) incapacitatea de a participa efectiv la viața economică, socială, politică și culturală; 3) înstrăinarea și izolarea (Duffy, 1995).
Anthony Giddens, 1998	Excluziunea socială reprezintă mecanismul care separă unele grupe de populație de principalul flux social (Giddens, 1998).
David Gordon et al., 2000	Excluziunea socială reprezintă absența sau limitarea accesului la acele tipuri de relații sociale, obiceiuri și activități, la care participă marea majoritate a membrilor societății (Gordon et al., 2000).
Amartya Sen, 2000	Excluziunea socială este o parte integrantă a privării de abilități și, de asemenea, o cauză instrumentală a diferitelor eșecuri ale abilităților (Sen, 2000).
Aadne Aasland & Tone Fløtten, 2001	Excluziunea socială este un fenomen multidimensional, principalele caracteristici a căruia sunt: 1) Excluziunea de la drepturile pe care le au majoritatea cetățenilor; 2) Excluziunea accesului pe piața muncii; 3) Excluziunea de la participarea la viața societății civile; 4) Excluziunea din viața socială (Aasland & Fløtten, 2001).
John Benington & Mike Geddes, 2001	Conceptul excluziunii sociale este multidimensional, în plus este mai larg comparativ cu noțiunea de sărăcie materială, și identifică problemele sociale pe care apoi le etichetează ca aspecte ale excluziunii sociale (Benington & Geddes, 2001).
Tania Burchardt et al., 2002	O persoană este considerată exclusă social dacă: 1) este rezident geografic într-o societate; 2) din motive care nu depind de voința sa, nu poate participa la activitățile obișnuite ale cetățenilor din societatea respectivă; 3) are dorință să participe la viața societății (Burchardt et al., 2002).

Ruth Levitas et al., 2007	O persoană este exclusă social dacă: 1) se confruntă cu privațiuni non-monetare; 2) nu ia parte activă la viața economică, socială, politică sau culturală a comunității; 3) are o calitate a vieții comparativ mai joasă (Levitas et al., 2007).
Organizația Mondială a Sănătății, 2008	Excluziunea socială este cauzată: 1) de inegalitatea în accesul la resurse; 2) de diferențele în capacitatea persoanelor de a utiliza aceste resurse; 3) de drepturi și libertăți juridice inadecvate (Popay et al., 2008).
Margarita Astoyants, 2009	Excluziunea socială este un proces cumulativ, multidimensional, care perturbă legăturile sociale ale indivizilor sau grupelor de populație, și împiedică participarea acestora la viața societății (Astoyants, 2009).
Uniunea Europeană, Terminologie Interactivă pentru Europa, 2022	Excluziunea socială este un proces în care anumite persoane sunt marginalizate și incapabile să participe pe deplin din cauza sărăciei, lipsei competențelor de bază și a oportunităților de învățare pe tot parcursul vieții sau ca urmare a discriminării (Europe Union, Interactive Terminology for Europe, 2022).

Sursa: Sistematizat de autor

În literatura de specialitate, pe lângă conceptul de „excluziune socială”, întâlnim și conceptele „incluziune socială” și „integrare socială”. Primele două reflectă dacă persoana are sau nu acces la resurse, și capacitatea de a-și exercita și apăra drepturile (Gutium, 2021a). Majoritatea sociologilor susțin că incluziunea este opusul excluziunii. Totuși, există și alt punct de vedere, conform căruia, opusul excluziunii este integrarea. Această opinie este împărtășită de savanții, care studiază excluziunea pe piața muncii. R. Levitas consideră că inițial conceptul de excluziune reflecta consecințele sărăciei și inegalității, iar astăzi a căpătat alte conotații, și anume integrarea este opusă excluziunii, și nu incluziunea (Levitas et al., 2007).

Excluziunea socială poate fi cauzată de:

- nivelul scăzut al bunăstării materiale;
- degradarea și subdezvoltarea infrastructurii sociale;
- privarea de servicii sociale;
- mecanisme ineficiente de suport instituțional;
- lacune în legislație;
- bariere politice și instituționale;
- inegalități între persoane sau grupe de populație, etc.

Incertitudinea și diversitatea excesivă a societății moderne creează condiții pentru excluziunea socială a unor grupe de populație, care se numesc grupe vulnerabile. Ca pildă de grupe vulnerabile pot servi persoanele cu nevoi speciale, familiile cu copii în situație de risc, persoanele vârstnice, persoanele fără adăpost, romii, persoanele dependente de droguri, refugiații, persoanelor care au fost supuse traumelor fizice, psihologice, violenței, etc. (Ciobanu, 2021). Abordarea sistemică a conceptului „excluziunea socială” a fost efectuată de Fletcher Farrington, care a identificat sistemele fundamentale și subsistemele pentru funcționarea societății (Tabelul 2).

Tabelul 2. Sistemele sociale din care este exclus individul sau grupul de persoane

Sistem	Subsisteme
Social	Familie, piața muncii, cartier, societate, comunitate
Economic	Resurse (salarii, asigurări sociale, economii, active), piața bunurilor și serviciilor
Instituțional	Sistem juridic, educație, sănătate, drepturi politice, justiție, birocrație
Teritorial	Demografic (migrație), accesibilitate (transport și comunicații), societate (zone defavorizate)
Referințe simbolice	Identitate, statut social, stima de sine, abilități de bază, interese și motivații, oportunități, perspective

Sursa: Farrington, F. (2002). *Towards a useful definition: advantages and criticism of "social exclusion"*. <https://www.researchgate.net/publication/242513425>

Este discutabil, în ce caz este generată excluziunea, când nu funcționează cel puțin unul din sistemele enumerate, sau mai multe. Opinia savanților este dispersată. O parte din sociologi consideră că este de ajuns unul din sisteme să nu funcționeze (Colesnicova et al., 2021), iar ceilalți susțin că condiția obligatorie pentru excluziunea socială este ca să nu funcționeze mai multe sisteme (Farrington, 2002).

Evaluarea excluziunii sociale în Uniunea Europeană. În principalele tratate ale Uniunii Europene (UE) este inclus conceptul „excluziunea socială”: Tratatul de la Maastricht (1992), articolul 1; Tratatul de la Amsterdam (1997), articolele 117 și 118; Tratatul de la Nisa (2001), articolul 137; Tratatul de la Lisabona (2007), articolele 2 și 5a. În 2010, în corespundere cu programul adoptat „Strategiei Europa 2020”, țările membre UE au decis să promoveze politica de reducere a numărului cetățenilor excluși sociali și săraci cu 20 de milioane de persoane, prin sporirea ocupării forței de muncă și accesului la educație.

Comisia Europeană, în toamna anului 2020, a adoptat „Planul de acțiuni privind integrarea și incluziunea 2021-2027 (PAPII 2021-2027)”, care include propuneri în educație, ocrotirea sănătății, ocuparea forței de muncă, fondul locativ. Obiectivul principal al PAPII 2021-2027 este promovarea integrării și incluziunii sociale a migranților. Comisia Europeană recomandă de utilizat următorii indicatori de evaluare a excluziunii sociale: AROPE și Laeken.

Indicatorii Laeken reprezintă un set de indicatori (inițial au fost 18), care au fost elaborați în 2001 pentru estimarea sărăciei și excluziunii sociale, și aprobați de Consiliul European în luna decembrie a acestui an. Acești indicatori au fost utilizați pentru monitorizarea implementării Strategiei de la Lisabona. După ce Agenda Lisabona a fost înlocuită cu Strategia Europa 2020, în unele țări indicatorii Laeken au fost substituiți cu indicatorul AROPE. Indicatorii Laeken spre deosebire de indicele AROPE reflectă excluziunea în mai multe domenii: sărăcia, ocuparea în câmpul muncii, educația, ocrotirea sănătății și condițiile de trai, pe când AROPE numai în câteva din cele enumerate.

Implementarea strategiilor, planurilor de acțiuni menționate, în contextul reducerii excluziunii sociale, sa soldat cu diminuarea indicelui AROPE.

Cota persoanelor expuse riscului de sărăcie sau excluziunii sociale, în Uniunea Europeană, în perioada 2015-2021, sa micșorat cu 2,3 puncte procentuale. Cea mai semnificativă ameliorare la capitolul dat au înregistrat Bulgaria (cu 11,6 p.p.), Ungaria (cu 11,2 p.p.), România (cu 10,1 p.p.), Lituania (cu 6,0 p.p.) și Polonia (cu 5,7 p.p.). Totuși, anume în România și Bulgaria în anul 2021, rata riscului de sărăcie sau excluziunii sociale rămâne înaltă 34,4% și 31,7% corespunzător. În anul 2015, cea mai mic nivel al indicelui AROPE a fost înregistrată în Cehia (13,0%), Olanda (16,4%), Austria (16,9%), Finlanda (16,9%), Slovacia (17,3%). În perioada analizată, Cehia și-a păstrat poziția, și rămâne în topul țărilor UE cu cea mai mică cotă a cetățenilor expuși riscului excluziunii, atingând nivelul de 10,7% în 2021 (*Figura 1*).

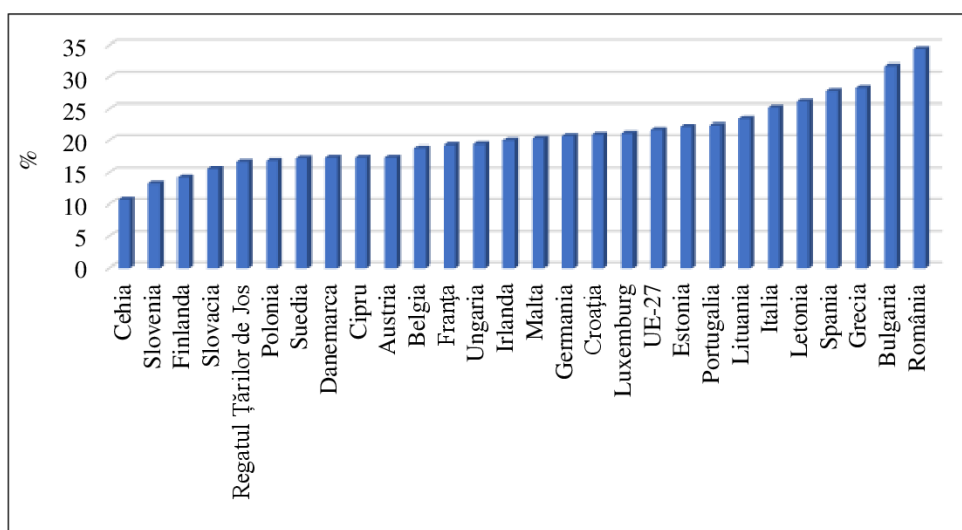

Figura 1. Cota persoanelor expuse riscului de sărăcie sau excluziunii sociale (AROPE) în țările Uniunii Europene, 2021

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor Eurostat

Indicele AROPE este format din trei sub-indici: rata sărăciei relative (AROP); rata de deprivare materială severă din cauza lipsei resurselor (SMD); ponderea persoanelor care trăiesc în gospodării cu intensitate semnificativ redusă a muncii (VLWI). Fiecare din acești sub-indici reflectă cota unei din trei categorii de persoane enumerate în *Figura 2*. Aplicarea AROPE în UE permite efectuarea analizei comparative și asigură abordarea comparabilă a excluziunii sociale în statele membre. Totuși, în unele țări, AROPE este folosit în calitate de indicator principal al evaluării excluziunii sociale (România), iar în alte țări acest indice se utilizează ca unul de bază, care este completat de o serie de alți indicatori specifici (Germania).

Persoane expuse riscului de sărăcie sau excluziunii sociale		
Persoane expuse riscului de sărăcie (cu venituri sub pragul sărăciei)	Persoane deprivat material sever din cauza lipsei resurselor	Persoane care trăiesc în gospodării cu intensitate semnificativ redusă a muncii

Figura 2. Categoriile de persoane expuse riscului de sărăcie sau excluziunii sociale

Sursa: Institutul Național de Statistică România, 2021

În Germania indicele AROPE este completat cu alți indicatori care reflectă domeniile suplimentare relevante ale excluziunii: ocrotirea sănătății, locuințe, bunăstarea și calitatea vieții. În plus, sunt luați în calcul indicatorii specifici, care reflectă excluziunea socială a copiilor. În Regatul Țărilor de Jos, pentru a calcula numărul persoanelor excluse, a fost elaborat un nou indice: Indicele Compozit al Excluziunii Sociale (ICES). În calitate de bază de date pentru acest indice sunt utilizate Statisticile Uniunii Europene referitoare la venituri și condițiile de trai (EU-SILC). ICES include 42 indicatori, care sunt agregați după una din patru dimensiuni: participarea socială limitată; acces limitat la drepturi și instituții sociale; deprivare materială; integrare normativă insuficientă.

În Republica Moldova nu se calculează indicele AROPE, în schimb sunt evaluați o parte din indicatorii Laeken: coeficientul GINI (*Figura 3*), raportul dintre veniturile populației din quintile I și V, speranța de viață la naștere (*Figura 4*).

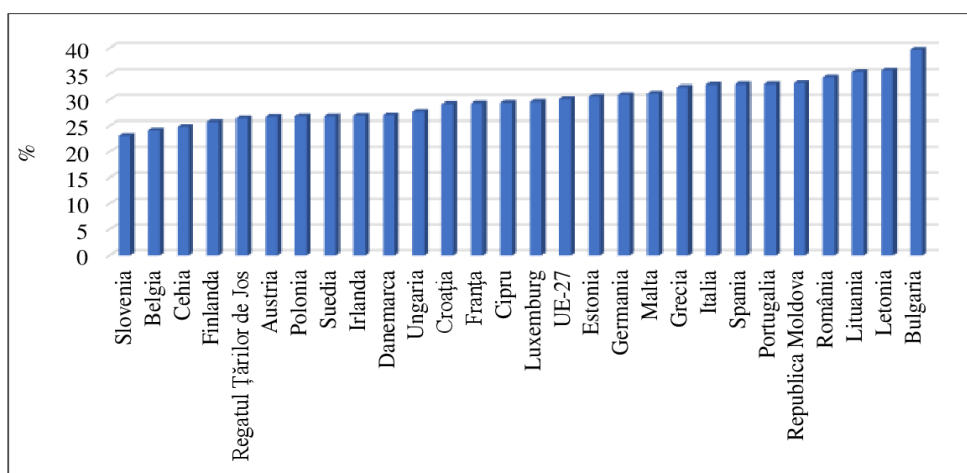

Figura 3. Coeficientul GINI pe veniturile disponibile în țările Uniunii Europene și Republica Moldova, 2021

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor Eurostat

Analiza comparativă a ratingurilor după indicele AROPE și coeficientul GINI a arătat că cel mai mic nivel al excluziunii sociale au înregistrat Cehia, Slovenia, Finlanda.

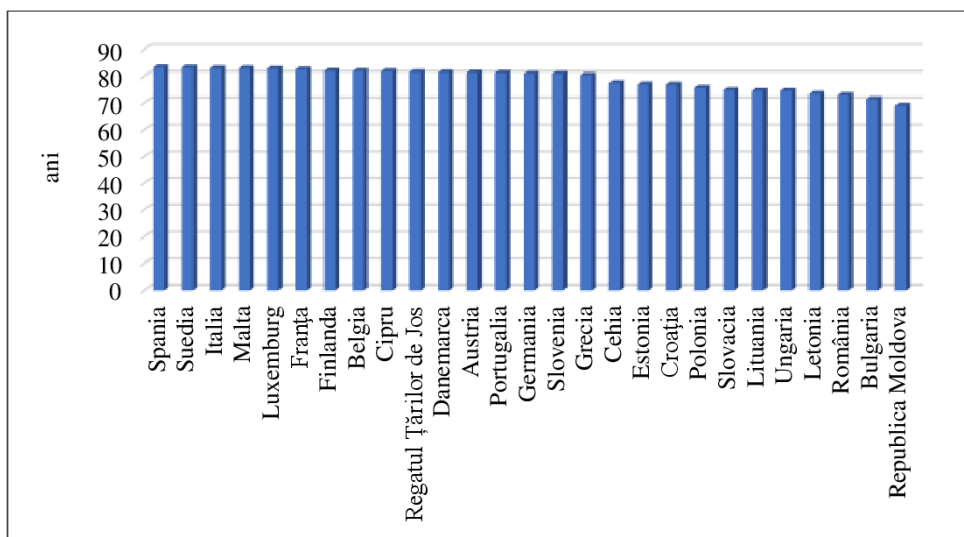

Figura 4. Speranța de viață la naștere în țările Uniunii Europene și Republica Moldova, 2021

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor Eurostat

În schimb, în cazul speranței de viață la naștere, ratingul diferă de cel efectuat după indicele AROPE. Cel mai înalt nivel al speranței de viață la naștere dintre țările UE au înregistrat Spania, Suedia, Italia, Malta, Luxemburg. Prin urmare, între indicele AROPE și coeficientul GINI are loc o corelație directă, iar între AROPE și speranța de viață la naștere nu există nicio legătură.

Concluzii. Conceptele „sărăciea” și „excluziunea socială” nu sunt sinonime. Pentru măsurarea sărăciei, în calitate de sursă sunt utilizate datele statistice privind veniturile gospodăriilor casnice și nivelul de trai, iar cauzele care duc la sărăcie pot fi identificate în timpul evaluării excluziunii sociale. În țările membre ale UE, indicele AROPE și indicatorii Laeken sunt utilizați la estimarea excluziunii sociale. Anume acești indici sunt aplicați pentru monitorizarea strategiilor, programelor de stat de reducere a sărăciei și marginalizării unor grupe de populație.

În Republica Moldova, indicele AROPE nu este practicat pentru calcularea excluziunii sociale. În opinia autorului pentru estimarea excluziunii se recomandă aplicarea indicelui AROPE, dar indicele incluziunii sociale trebuie să fie construit pe baza autoevaluărilor de către populație a protecției de diverse pericole și amenințări.

Finanțarea. Prezenta lucrare a fost elaborată în cadrul Proiectului științific pentru perioada 2020-2023, înregistrat în Registrul de stat al proiectelor din domeniul științei și inovării al Republicii Moldova cu codul 20.80009.0807.29 Proiect Program de Stat „Perfecționarea mecanismelor de aplicare instrumentelor

inovaționale orientate spre creșterea durabilă a bunăstării populației Republicii Moldova”.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Aasland, A., & Fløtten, T. (2001). Ethnicity and Social Exclusion in Estonia and Latvia. *Europe-Asia Studies*, 53(7), 1023-1049.
- Althoff, M., Cremer-Schaefer H., Loeschper G., Reinke H., & Smaus G. (2001). *Integration und Ausschließung. Kriminalpolitik und Kriminalität in Zeiten Gesellschaftlicher Transformation*. Baden-Baden, Nomos-Verl.-Ges.
- Benington, J., & Geddes, M. (2001). *Local Partnership and Social Exclusion in the European Union. New Forms of Local Social Governance?* Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315011462>
- Burchardt, T., Le Grand, J., & Piachaud, D. (2002), Degrees of exclusion: developing a dynamic multidimensional measure. In J. Hills, J. Le Grand, & D. Piachaud (Eds.), *Understanding social exclusion* (30-43). Oxford University Press.
- Ciobanu, M. (2021, June 15). *A methodological analysis of child vulnerability assessment tools* [Paper presentation]. Modern Tendencies of Scientific Development: Visions of Young, Chișinău, Republica Moldova.
- Colesnicova, T., Gutium, T., Ciobanu, M., & Gutium, M. (2021). *Nivelul de trai al populației Republicii Moldova*. Complexul Editorial INCE. <http://dspace.ince.md/jspui/handle/123456789/1314>
- Coudouel, A., & Hentschel, J. (2000). *Poverty Data and Measurement. Preliminary Draft for a Sourcebook on Poverty Reduction Strategies*. The World Bank, Washington DC.
- Daly, M. (2006). *Social Exclusion as Concept and Policy Template in the European Union*. Center for European Studies Working Paper Series, 135. <http://aei.pitt.edu/9026/1/Daly135.pdf>
- Duffy, K. (1995). *Social exclusion and human dignity in Europe*. Strasbourg: Council of Europe.
- Europe Union, Interactive Terminology for Europe. (2022). *Social exclusion*. <https://iate.europa.eu/entry/slideshow/1612333800748/787910/en-enla-mul>
- Eurostat. (2021). *Persoane expuse riscului de sărăcie sau excluziune socială*. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_01_10/default/table?lang=en
- Farrington, F. (2002). *Towards a useful definition: advantages and criticism of “social exclusion”*. <https://www.researchgate.net/publication/242513425>
- Gallie, D., & Paugam, S. (2004). Unemployment, poverty, and social isolation: An assessment of the current state of social exclusion theory. In D. Gallie (Eds.), *Resisting marginalization: unemployment experience and social policy in the European Union* (pp. 34-53). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0199271844.003.0002>

- Gallie, D., Paugam, S., & Jacobs, S. (2003). Unemployment, Poverty and Social Isolation: Is There a Vicious Circle of Social Exclusion? *European Societies*, 5(1), 1-32.
- Giddens, A. (1998). *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press. <https://bibliotecaia.ism.edu.ec/Repo-book/t/TheThirdWay.pdf>
- Gordon, D., Adelman, L., Ashworth, K., Bradshaw, J., Levitas, R., Middleton, S., Pantazis, C., Patsios, D., Payne, S., Townsend, P., & Williams, J. (2000). *Poverty and Social Exclusion in Britain*. Joseph Rowntree Foundation. <https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/185935128x.pdf>
- Gutium, M. (2020). Evolution of Consumption Expenditures of Population of the Republic of Moldova. *LUMEN Proceedings*, 14, 312-325. <https://doi.org/10.18662/lumproc/ibmage2020/23>
- Gutium, T. (2020). Approaches to Measurement of Well-being: Case of the Republic of Moldova. *LUMEN Proceedings*, 14, 256-269. <https://doi.org/10.18662/lumproc/ibmage2020/20>
- Gutium, T. (2021a, September 24-25). *Analiza situațională a politicilor de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova* [Paper presentation]. 30 years of economic reforms in the Republic of Moldova: economic progress via innovation and competitiveness, Chișinău, Republica Moldova.
- Gutium, T. (2021b). Quality and competitiveness of education in the Republic of Moldova in global indices. *Euromentor Journal – Studies about education*, 12(4), 38-48. http://euromentor.ucdc.ro/Euromentor_december_2021.pdf#page=38
- Institutul Național de Statistică România. (2021). *Dimensiuni ale incluziunii sociale în România, în anul 2020*. https://insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/dimensiuni_ale_incluziunii_sociale_in_romania_2020.pdf
- Lenoir, R. (1974). *Les Exclus: Un Français sur Dix*. Edition du Seuil. <https://excerpts.numilog.com/books/9782021445206.pdf>
- Levitas, R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd, E., & Patsios, D. (2007). *The Multi-Dimensional Analysis of Social Exclusion*. University of Bristol. <https://dera.ioe.ac.uk/6853/1/multidimensional.pdf>
- Popay, J., Escorel, S., Hernandez, M., Johnston, H., Mathieson, J., & Rispel, L. (2008). *Understanding and tackling social exclusion. Final report to the WHO Commission on Social Determinants of Health from the Social Exclusion Knowledge Network*. World Health Organization. http://www.who.int/social_determinants/knowledge_networks/final_reports/sekn_final%20report_042008.pdf
- Power, A., & Wilson, J. (2000). *Social Exclusion and the Future of Cities*. Centre for Analysis of Social Exclusion. <http://eprints.lse.ac.uk/6470/>
- Rodgers, G. (1995). What is Special about a Social Exclusion Approach. In G. Rodgers, C. Gore, & J. Figueiredo (Ed.) *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*. International Institute for Labour Studies.

- Sen, A. (2000). *Social Exclusion: Concept, Application, and Scrutiny*. Asian Development Bank.
<https://www.adb.org/sites/default/files/publication/29778/social-exclusion.pdf>
- Townsend P. (1993). *The international analysis of poverty*. Harvester Wheatsheaf.
<https://research-information.bris.ac.uk/en/publications/the-international-analysis-of-poverty-2>
- Астоянц, М. (2009). *Социальное сиротство: условия, динамика и механизмы эксклюзии (социокультурная интерпретация): монография*. АзовПечать.